Írta: Kürtössy Péter
2012. július 28. szombat, 06:47 - Módosítás: 2018. április 03. kedd, 19:07

Bogács. Ember és környezete a Bükkalján. 9
Bogács a földrajzi nevek tükrében

Már a néprajzkutatók első nemzedéke felismerte a földrajzi nevek gyűjtésének jelentőségét. [1]
Barabás Jenő
véleménye szerint:
„[…] a földrajzi névanyag a néphagyománynak, a tradicionális kultúrának ugyanolyan szerves eleme, mint például a népdal, a népviselet, a gazdálkodási rend vagy a tánc, legfeljebb megjelenési formája tér el ezekétől, hasonlóan tükröződik benne az életmód egy- egy eleme, mozzanata.”
[2]

Borovszky szerint a Bogács név az ószláv *bogatu*, azaz gazdag szó leszármazottja, ugyanúgy szláv eredetűnek tart a környező községekből néhányat, mint például Szomolyát (*smola*
= szurok) vagy Cserépfalut (
crepu
=cserép). A Bogácshoz tartozó Pazsagpuszta nevét is a szláv
paseka
(=irtvány) szóból eredezteti.
[3]
Ezzel szemben
Csíkvári Antal
által szerkesztett Vármegyei szociográfiák ötödik kötetében nem fogadják el
Borovszky
érvelését, igaz magyarázatot sem adnak a falu nevének eredetére.
[4]
Kiss Lajos
etimológiai szótárában a következőképpen magyarázza: „… Magyar névadással keletkezett vagy a magyar bogáncs főnévnek régi nyelvi, népnyelvi bogács változatából, vagy pedig egy

szláv eredetű személynévből. Vö.: bolgár
Bogahov
családnév, cseh
Bohac
családnév, ukrán
Bogahevih
családnév.”
[5]
A falu- és a környék lakóinak eredetmagyarázata a falu nevét a pogácsával hozza összefüggésbe.
[6]

A helynevek kialakulásában mindig valamilyen helyrajzi jellegzetesség, valamilyen esemény vagy más, a néplélektan körébe tartozó mozzanat játszott közre. [7] Bogács földrajzi helyneveinek vizsgálatához a hozzáférhető kéziratos illetve kataszteri térképeket, valamint *Pesty Frigyes*
1864-es helynévgyűjteményét használtuk fel.

A legközönségesebbeknek azok a helynevek számítanak, melyek az eredeti természeti állapotokat tükrözik vissza [8] (*Cseres, Magyalos, Vénhegy, Szoros*). Sokszor régi, korábbi megtelepedésekre utaló neveket is találunk (
Tomor vár, Zöldvár allya, Zöldvár
), de olykor rávilágíthatnak birtoklás- és társadalomtörténeti mozzanatokra is (
Járdánréttye, Pető lápa
). Gyakran visszatükröződik a lakosság vallásossága (
Nagy Boldogasszony
), de olykor egy-egy emlékezetes esemény is megőrződhetett (
Német vágás
: itt hajdanában agyonvágtak egy vándorlót, innen kapta a nevét). Természetesen számos földrajzi név jelentését ma már homály fedi, elnevezésének okát nem ismerjük, mert vagy alakváltozáson ment át, esetleg a mai magyar nyelvben már nem használják (
Hintóvölgy, Szekrényvölgy, Jató, Mosó vásó allya, Bató
). Természetesen a földrajzi nevek legtöbbje a falu gazdálkodási módját tükrözi vissza. Pompás kép rajzolódik ki elénk arról, hogy mivel foglalkoztak a bogácsiak, mennyire ismerték élőföldjüket, a falu különböző adottságú területeit mire használták, vagyis hogyan tudták példásan kiélni környezetüket.

Mint az előző fejezetekben kiderült, a bogácsiak gazdálkodását a földművelés (*Szérű hely*, *Dinnyeföld, Alsó Kenderföld, Község Tanyafölde*
) és az állattartás (

Kincses kaszáló
,
Szekrényvölgy legelő, Hodájnál, Tehén düllő, Barom szállás, Avas
[9]
) határozta meg. Közel azonos súllyal bírt a szőlészet és a borkészítés (
Kőkötő szőlő, Szőlő lápa, Vénhegy szőlő
,
Pinczékfele, Csecslyuk
), de a gyűjtögetett termékek szerepe is nagyon fontos volt a háztartás és az árucsere szempontjából (
Csipkés allya, Csipkés tető, Alsó Rákos, Galagonyás
). A bogácsi gazdák gyümölcsészete is évszázadok óta meghatározó volt (
Körtvélyes, Szilvás
allya
), akárcsak a kövek bányászata (
Kőkötő, Kőbánya, Köves, Veresbánya
).

Az alábbiakban részletesen közöljük Bogács térképeken, és Pesty Frigyes gyűjteményében szereplő földrajzi helynévanyagát:

1. *Hintó völgy, Magyalos, Cseres*. [10]

2. *Alsó Rákos, Avas, Ábrahámka, Cseres, Cseres alatt, Csipkés allya, Csipkés tető, Felső Rákos, Galagonyás, Gyűr, Határ lápa, Hintó völgy, Hintó völgy eleje, Járdán réttye, Kis Jató, Kőkötő, Libás, Magyalos, Marczé tó, Mosó vásó allya, Nagy Jató, Nagy rét, Német vágás, Pető lápa, Simon, Sugoro, Szérű hely, Szilvás allya, Szoros, Szög, Tehén düllő, Vén hegy, Felső Kender Föld, Alsó Kender Föld, Két út köze, Ki Járó, Le Járó, Két víz köze, Pázsit, Dinnyeföld*
.
[11]

3. *Avas, Cseres, Határ lápa, Hintó völgy, Kis Jató, Nagy Jató, Szilvás allya, Magyalos*. [12]

4. *Dinnye föld, Hintó völgy, Hintó völgy erdő, Jató oldal, Kőkötő szőlő, Magyalos erdő, Szekrény völgy, Szekrény völgy legelő, Szőlő lápa, Vénhegy szőlő, Felső Kender* Föld, *Alsó Kender Föld, Helység rétje, Község tanyafölde, Kivételes tanyaföldek, Legelő, Kaszálók*

.
[13]

5. *Kőbánya, Vízmosás, Úrbéri Közlegelő, Erdő, Szántóföld, Szőllők, Közlegelő*. [14]

6. *Dinnye föld, Galagonyás, Magyalos, Pető lápa, Szőlő lápa rétek, Vénhegy szőlő, Szekrényvölgy* . [15]

7. *Szekrényvölgy* [16]

8. *Galagonyás* [17]

9. *Szoros völgy, Kőkötő, Cseres, Ábrahámka, Gyűr, Hór völgy, Hintóvölgy, Kerek cserje, Vénhegy, Felső Kenderföldek, Falufelett, Játó, Játó alja, Hodájnál, Galagonyás, Nagy Boldogasszony, Szőlő lápa, Magyalos, Határlápa, Ürgés, Szilvásalja, Szekrényvölgy, Parsagtető, Parsag oldal, Parsag alja, Szöglapos* . [18]

10. *Pazsag, Szilas alja, Ürgés alja, Szilvás alja, Bató, Csecslyuk, Cseres, Zöldvár, Tomor vár, Bács, Barom szállás, Kincses kaszáló, Kőkötő, Szoros, Ábrahámka, Mosóvásó, Szoros folyás, Gyűr, Körtvélyes, Hintó völgy, Széles parlag, Pinczékfele, Kerek cserje, Papgödre, Vénhegy, Sipkás gödre, Szőlő lápa, Dinnye föld, Magyalos, Málé lápa, Szekrény völgy, Pető lápa, Baglyos, Mátcé tó, Rákos, Cserjeallya, Sugaró, Simon, Csipkés, Lejáró, szög, Tehéndülő, Két út köze, Libás, Német vágás, szérű hely, Pást, Zöldvárallya, Veresbánya, Köves* . [19]

Úgy gondoljuk, hogy Bogács földrajzi neveinek vizsgálata fontos és használható adalékot nyújt a falu természeti környezetének, történeti földrajzának, település- és agrártörténeti képének pontosabb megrajzolásához.

[1] Szabó T. Attila 1988. 13-84.

[2] Barabás Jenő1971. 463.

[3] Borovszky Samu 1909. 8.

[4] Csíkvári Antal (szerk.) 1939. 17.

[5] Kiss Lajos 1980. 116.

[6] Mizser Lajos 1998. 197. „Valamikor, nagyon régen, amikor még erdő borította e tájat, egy ember járt errefelé. Egy szélkét vitt magával. Abban volt egy darab avas vaj, zsír és pogácsa. És egyszer csak megbotlott ez ember, elesett, a szélke összetört, tartalma pedig szétment. Amerre a cserépedény darabajai estek, Cserépfalu helység keletkezett. Amerre a zsír elfolyt, lett Zsérc. A pogácsa (=bogácsa) Bogács felé gurult el, az avas vaj (=rossz vaj) pedig Noszvaj felé. Azóta nevezik így ezt a négy községet mind a mai napig.” Megjegyzendő, hogy a bogácsiak a mai napig bogácsának hívják a pogácsát.

[7] Szabó T. Attila 1980. 252.

[8] Szabó T. Attila 1980. 252-261. alapján

[9] Szabadfalvi József 1993. 15-19. Az Avas elnevezést eredetileg makktermő erdőkre vonatkoztatták. Ezeket a történelem során mindig óvták, legeltetését, termésének szedését tilalmazták. A makk beérésével, meghatározott kötöttségek mellett, meghatározott időben élhettek a makktermő erdők, az Avasok gyümölcsével.

[10] Bm. T. 23. 18. század végi térkép

[11] Bm. U. 107. 1834.

[12] Bm. U. 108. 1857.

[13] Bm. U. 109. 1858.

[14] Bm. U. 110. 1859.

[15] Bm. U. 111. 1891.

[16] Bm. U. 112. 1899.

[17] Bm. U. 113. 1899.

[18] Heves Megyei Levéltár 16. B. 1.

[19] Pesty Frigyes 1988. 59-61.